Eduskunnan valtiovarainvaliokunta
Sivistys- ja tiedejaosto
tanja.timonen@eduskunta.fi

HE 146/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2021

LUKU- JA KIRJOITUSTAIDON EDISTÄMINEN
LASTEN JA NUORTEN HARRASTUSTOIMINTA JA KOULUJEN KERHOTOIMINTA

Eduskunnan tiede- ja sivistysjaosto on pyytänyt 4.11.2020 Opetushallituksen lausuntoa hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi vuodelle 2021 seuraaviin teemoihin:

Teema 1: Eduskunta lisäsi vuoden 2020 talousarvioon n. 1,5 milj. euroa luku- ja kirjoitustaidon parantamiseen; miten resurssien lisäys on vaikuttanut ja miten toiminta ja hankkeet etenevät?

Teema 2: Toimintamenoihin varattujen resurssien riittävyys ensi vuoden talousarviossa?

Teema 3: Lasten ja nuorten harrastustoiminnan sekä koulujen kerhotoiminnan tilanne, kehittäminen ja rahoitus

Teema 1: Eduskunta lisäsi vuoden 2020 talousarvioon n. 1,5 milj. euroa luku- ja kirjoitustaidon parantamiseen; miten resurssien lisäys on vaikuttanut ja miten toiminta ja hankkeet etenevät?

Opetushallituksessa vuoden 2019 alusta toimineen Lukuliikkeen tehtävänä on edistää opetus- ja kulttuuriministeriön Kansallisessa lukutaitofoorumissa lasten ja nuorten lukutaidon parantamiseksi laadittujen suuntaviivojen toteuttamista. Lukuliikkeen toimintaa rahoitetaan vuoden 2020 loppuun Kansallisen lukutaitofoorumin rahoituksella, jolla toteutetaan mm. Lukuliike koulussa -pilotti. Valtion 2020 budjetissa Lukuliikkeen toiminnan jatkamiseksi varattiin 600 000 euroa, josta 300 000 euroa jaettiin syksyllä 2020 valtionavustuksina nuorten ja aikuisten lukutaitoa edistäviin hankkeisiin ja loput jaetaan keväällä 2021 edelleen samalle kohderyhmälle.

Lukuliike on toiminnallaan tukenut erityisesti *lukutaidon rakenteiden luomista*, jotta on pystytty konkreettisesti ja toimijalähtöisesti vaikuttamaan erityisesti

- lasten ja nuorten lukemaan innostamiseen, kirjoitustaitoon, kielitietoiseen oppimiseen sekä monilukutaitoon (mm. Lukuliike koulussa -pilotin avulla 75 perusopetuksen koulussa)
- ammattilaisten osaamisen tukemiseen (mm. Lukuliike koulussa -koulutuksissa, yhteistyössä opetustoimen ja varhaiskasvatuksen henkilöstökoulutuksen rahoituksella toteutettavat opettajien

täydennyskoulutusten kanssa, kuten Lukilokin, lukutaitomateriaalin sekä tutkimustiedon levittämisessä)
- kasvuyhteisöjen lukemisen tukemiseen (mm. erilaiset kampanjoiden avulla, kuten Lukuloman, Read Hourin, rahoittamalla nuorten ja aikuisten lukutaitohankkeita, yhteistyössä OKM:n rahoittamien varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen lukukoordinaattoreiden työn kanssa).

Lukuliikkeessä työskentelee syksyllä 2020 yksi kokopäiväinen suomenkielinen ja yksi kokopäiväinen ruotsinkielinen koordinaattori sekä yksi kokopäiväinen assistentti. Lukuliikkeen koordinaattorit tekevät yhteistyötä keskeisten lukutaitotoimijoiden kanssa valtakunnallisesti (Lukukeskus, Lastenkirjainstituutti, yleiset kirjastot, kehittämiskirjastot, Suomen kustannusyhdistys, yliopistot jne.) ja paikallisesti (aluehallintovirastot, kunnat, maakunnat).

Jotta Lukuliikkeen monitasoinen työ voi jatkua, tarvitaan resursseja mm. verkostojen koordinointiin ja alueellisen työn tukemiseen, uusien valtionavustusten valmisteluun, Lukuliike koulussa -pilotoinnin jatkamiseen, koulujen lukutaitotyökalun kehittämiseen ja käyttöönottamiseen kaikissa perusopetuksen kouluissa, viestintäyhteistyön jatkamiseen eri toimijoiden kanssa, Lukuliike-sivuston ylläpitämiseen sekä tutkimustiedon ja -materiaalien jakamiseen.

Lukuliikkeelle myönnettiin eduskunnan lisärahoitusta joulukuussa 2019 kansallisen lukutaitostrategian laatimiseen (150 000 €) sekä Lukeva kunta -verkostojen (600 000 €), lukutaitotapahtumien (100 000 €) ja lukutaitomateriaalien (100 000 €) kehittämiseen. Lisärahoitusta myönnettiin myös Äidinkielen opettajain liiton toteuttaman *Nuori Aleksis* -kilpailun järjestämiseen (25 000 €).

Lisäksi tähän kokonaisuuteen liittyvät seuraavat määrärahalisäykset, joilla on yhteistyössä Lukuliikkeen kanssa edistetty luku- ja kirjoitustaitoa:
- 150 000 euroa **Lukukeskukselle** kirjailijavierailujen sekä luku- ja kirjoitustaidon edistämiseen liittyvien työpajojen toteuttamiseen (100 000 €) sekä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kielen ja lukutaidon tukemiseen (50 000 €)
- 250 000 euroa **yleisille kirjastoille** digitaalisten palvelujen kehittämiseen
- 120 000 euroa **Lastenkirjainstituutille** *Lukemo*-portaalin kehittämiseen, jotta on mahdollista koota yhteen lasten- ja nuortenkirjallisuutta edistävät hankkeet ja tarjota toimiva työkalu opettajien koulutukseen.

Lukukeskus ja Lastenkirjainstituutti toimittavat erilliset lausunnot hankkeidensa toteutumisesta eduskunnalle. Lukuliikkeellä on kokonaisvastuu kokonaisuuden toimeenpanosta.

Yleisten kirjastojen digitaalisen median palvelukonsepti -hankekokonaisuudessa (250 000 €) selvitetään ja luodaan lähtökohtia digitaaliselle palvelukonseptille, jolla voidaan toteuttaa kaikille yleisten kirjastojen asiakkaille yhteinen digitaalisten sisältöjen kokoelma ja vaivaton pääsy siihen. Kokonaisuus koostuu kahdesta hankkeesta: palvelukonseptin selvitystyöstä ja palvelualustan kokeiluista. Hankkeet rahoitetaan eduskunnan myöntämällä lisärahoitus sekä opetus- ja kulttuuriministeriön avustuksella. Digitaalisen median palvelukonseptin kulmakiviä ovat käyttäjälähtöisyys, toimiva vuorovaikutus ja

saavutettavuus. Palvelukonseptissa kiinnitetään erityisesti huomiota teknologiatarpeisiin, kokoelmalinjauksiin tekijänoikeuksiin ja yhteistyöhön.

Hanke on käynnistynyt kesäkuun alussa, ja syksyllä 2020 käydään eri palvelualustojen tuottajien kanssa keskusteluja, joihin osallistetaan kirjastoja, kirja- ja media-alan toimijoita työpajoissa. Digitaalinen media ei tunne kuntarajoja, joten tarvitaan jatkuva rahoitus valtakunnallisen palvelualustan rakentamiseksi, kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi sekä myös digitaalisen median sisältöjen hankintaan (e-kirjat, e-äänikirjat, e-sanomalehdet, e-aikakauslehdet, striimattava musiikki ja elokuvat). Vasta tuolloin tasa-arvoinen digitaalisen median kokoelma yleisten kirjastojen asiakkaille voi toteutua, sillä kuntien tapa priorisoida eri asioita ei mahdollista tasa-arvoista palvelua.

Kansallisen lukutaitostrategian laatiminen (150 000 euroa)

Kansallisen lukutaitostrategian laatiminen koordinoidaan yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Strategian suunnittelu ja etenkin toteutustyö ovat viivästyneet hiukan koronapandemian takia, ja parhaillaan suunnitellaan työn organisointia, sisältöä ja aikataulutusta. Valtakunnan lukutaitotyön asiantuntijoista kootaan työryhmä ja ohjausryhmä, sekä eri tahoja kuullaan eri vaiheissa. Strategiassa tarkennetaan ja päivitetään Lukuliikkeen suuntaviivat kohti vuotta 2040. Valmistelussa hyödynnetään tämänhetkistä tutkimustietoa sekä kerätään tietoa laajasti eri verkostoista ja eri toimijoilta ja tavallisilta kansalaisilta. Työhön osallistetaan ja sitoutetaan valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia toimijoita. Koko Lukuliike-hankkeet ja koko toimintaverkosto tukee Kansallisen lukutaitostrategian valmistelua.

Lukeva kunta-verkostotyö vahvistamaan kuntien yhteistyötä ja lukutaidon rakenteita

Lukuliikkeen tehtäväksi annettiin eduskunnan lisärahoituksen myöntämisen yhteydessä joulukuussa 2019 alueellisten lukutaitoa tukevien verkostojen ja tapahtumien sekä materiaalien edistäminen. Lukeva kunta -verkostohaussa jaettiin lokakuussa 2020 yhteensä 720 000 euroa, joista lukutaitotapahtumien osuus on noin 100 000 euroa ja lukutaitomateriaalien osuus noin 100 000 euroa. Hakijatahoja oli 11, joista kaikki saivat rahoitusta. Lukeva kunta -verkostossa on mukana yhteensä 171 rahoitettua kuntaa. Mukana on alueita, joissa lukutaitotutkimusten tulokset ovat olleet kansallisella tasolla heikoimpia, kuten Lapin alue ja Itä-Suomi.

Lukeva kunta -verkostossa on mukana niin suomen- kuin ruotsinkielisiä kuntia. Jokaiselle verkostolle nimetään lukuagentti, joka kartoittaa ja edistää alueen lukutaitotoimia. Lukuliike koordinoi ja ohjaa verkostojen työtä. Tavoitteena on laaja ylihallinnollinen verkosto, jossa hyvät käytännöt pääsevät leviämään saumattomasti. Lisäksi tavoitteena on kirjata kuntaverkostojen konkreettiset toimet lasten, nuorten ja aikuisten lukutaidon kehittämiseksi lukutaitositoumuksen muodossa. Lukeva kunta -verkostossa edistetään Lukuliike koulussa -pilotin kautta (2020–21) saatuja tuloksia lukutaidon edistämiseksi. Kuntien käyttöön annetaan pilottikoulujen ja Niilo Mäki -instituutin kanssa yhdessä kehitetty lukutaitotyön arviointityökalu sekä valtakunnallisen kehittämiskirjaston (Seinäjoen kaupunginkirjaston) kehittämä kirjaston ja koulun

yhteistyömalli. Lukeva kunta -verkoston työn tukemiseksi Lukuliike jakaa loput noin 80 000 euroa koordinaatiohankkeelle loppuvuodesta 2020.

Nuori Aleksis -kilpailun järjestäminen osana Lukuliikkeen valtionavustushakua

Äidinkielen opettajain liitto sai avustusta 25 000 euroa yläkoululaisten Nuori Aleksis -kilpailun toteuttamiseen. Kilpailun lukuraatiin koottiin 71 yläkoululaista huippulukijaa ympäri Suomen. Raatilaiset lukivat ja kuuntelivat nuorten kauno- ja tietokirjoja koko kevään ja kesän omien mieltymystensä mukaan. Raatilaiset äänestivät lukemansa perusteella loppusuoralle viisi mielestään parasta viime vuonna ilmestynyttä nuortenkirjaa. Loppuraati koostui kuudesta nuoresta, jotka kokoontuivat valitsemaan mielestään parhaan vuonna 2019 ilmestyneen nuortenkirjan.

Koulujen siirtyminen etäopetukseen ja kirjastojen sulkeminen aiheutti kilpailun toteuttamiseen aluksi suuria ongelmia, kun kirjoja ei saanut mistään. Avuksi tulivat sekä BookBeat että kustantajat. Äänikirjamahdollisuus avattiin kaikille raatilaisille ja kustantajat lähettivät heille e-kirjoja ja pdf-versioita niistä kirjosta, joita ei löytynyt äänikirjoina. Koronan vuoksi myös lopputapahtuma ja palkinnon ojentaminen kirjailijalle jouduttiin perumaan. Poikkeusoloista johtuvien säästöjen takia Äidinkielen opettajain liitolla on mahdollisuus järjestää uusi Nuori Aleksis -kilpailu vuonna 2021.

Teema 2: Toimintamenoihin varattujen resurssien riittävyys ensi vuoden talousarviossa

Hallituksen talousarvioesityksessä vuodelle 2021 on varattu 1 000 000 (29.80.40) euroa Lukuliikkeen toiminnan jatkamiselle. Tuosta määrärahasta olisi tarpeellista varata osa mahdollisten hankkeiden koordinointiin ja asiantuntijatyöhön Opetushallituksessa. Vuonna 2021 Lukuliike laatii yhdessä asiantuntijaryhmän ja kentän kanssa Kansallisen lukutaitostrategian, mutta sen toimeenpanoon, seurantaan ja jaettujen (esim. Lukeva kunta -verkostojen) valtionavustusten koordinointiin tarvitaan Opetushallituksessa henkilötyötä.

Lukuliikkeen toimintaa tulee edelleen vahvistaa ja ylläpitää, jotta viimeaikaisissa tutkimuksissa todettu lukutaidon eriytyminen niin sukupuolittain kuin alueellisesti voidaan pysäyttää. Lasten ja nuorten lukutaito eriytyminen on erityisen voimakasta perusopetuksen päättyessä, jolloin 65 % pojista lukee vain, jos on pakko (PISA 2018). Toinen huoli on yhteiskunnan polarisoituminen, eli nuorten sosioekonominen tausta vaikuttaa yhä enemmän lasten koulumenestykseen ja lukutaitoon. On löydettävä laajempia yhteiskunnallisia ratkaisuja ja toimia nuorten ja aikuisten lukutaidon heikkenemisen estämiseksi.

Lukutaidon heikkenemisen pysäyttäminen vaatii systemaattisempien lukutaidon rakenteiden luomista lasten ja nuorten monilukutaidon tukemiseksi varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Aikuisten ja nuorten lukutaidon, erityisesti medialukutaidon vahvistamiselle on tarvetta. Erityisesti nyt poikkeusaikana on korostunut tarve lisätä resursseja opettajien ja oppilaiden tieto- ja viestintäteknologiataitoihin sekä aikuisväestön lukutaidon monipuolisen tukemiseen digitaalisessa maailmassa. Erityisesti valeuutisointi, kyberhyökkäykset, tietoturva ja muut ajan ilmiöt haastavat ihmiset lukemaan yhä tarkemmin välitettyjä viestejä. Jotta Kansallinen lukutaitostrategia ja siihen

kirjattavat yksityiskohtaiset ja konkreettiset toimenpiteet voidaan saada toteutumaan ihmisten arjessa ja työssä, tulisi resursointia lisätä toimintojen laadukkaan johtamisen ja käytännön toteuttamisen mahdollistamiseksi.

Lukutaitokampanjoinnista Lukuliike-ohjelmaksi

Rahoitus on mahdollistanut Lukuliikkeen palvelemaan entistä systemaattisemmin lukutaidon kehittämistä alueellisesti ja kansallisesti. Tämän avulla Lukuliike on kehittynyt kampanjamuotoisesta toiminnasta systemaattiseksi, kansalliseksi kehittämistoiminnaksi. Kansallisen lukutaitostrategian ja Lukeva kunta -verkostojen ja eri toimijoiden kanssa tehtävän työn avulla Lukuliikkeen on mahdollista luoda lukutaito-ohjelma, jossa määritellään tulevien vuosien toimenpiteet kansalliselle ja paikalliselle lukutaitotyölle. Lukutaito-ohjelman toimeenpano strategiatyön jälkeen vaatii edelleen resursseja sekä paikallisella että kansallisella tasolla. Kansallisen lukutaitotyön tulee olla pitkäjänteistä, vaikuttavaa: riittävä resursointi mahdollistaa Lukuliike-ohjelmatyön ja -koordinaation tutkimusperustaisesti.

Vuonna 2020 Lukuliike edistää myös aikuisten lukutaitoa osana jatkuvaa oppimista. Lukuliikkeen toiminnan jatkamiseksi myönnetystä rahoituksesta (600 000 €) jaettiin 300 000 euroa nuorten ja aikuisten lukutaidon edistämiseksi. Lukuliike avasi valtionavustushaun kesällä (325 000 euroa, johon sisältyi myös 25 000 euron avustus Nuori Aleksis -kilpailun järjestämiseen). Hakemuksia saapui yhteensä 53 ja haetun avustuksen määrä oli noin 2 miljoonaa euroa. Rahoitetut hankkeet kattavat maantieteellisesti ison osan Suomesta: ne toimivat muun muassa Uudenmaan, Lapin, Keski- ja Itä-Suomen alueilla. Hankkeet huomioivat suomen ja ruotsin kielen lisäksi myös saamelais- ja romanikielivähemmistöt.

Rahoituksesta 300 000 euroa jaetaan avustuksina vuonna 2021. Koronan myötä on myös tarve uudenlaisille lukutaitotyön muodoille ja niiden kehittämiselle. Syksyn 2020 ajan toimivan perusopetuksen Lukuliike koulussa -pilottikoulujen verkoston toimintaa olisi luontevaa jatkaa myös ensi vuoden puolella: hakemuksia tuli lähes 300, joista valitsimme mukaan pilottiin 55 koulua. Kouluja on tuettu lukutaitotyössä esimerkiksi koulutuksilla, lukutaitomenetelmien jakamisella sekä vertaismentorikoulujen yhteistyöllä. Pilottikoulujen toimintaa tukemaan on kehitetty Niilo Mäki Instituutin kanssa yhteistyössä lukutaitotyökalu (kysely), jonka kehittämistä kaikkia Suomen peruskouluja palvelevaksi olisi tarpeen edelleen jatkaa. Pilotissa toteutetaan kysely, jossa kartoitetaan pilotin onnistumista ja sen aikana syntyneitä toimivia käytänteitä opettajilta ja oppilailta: näitä käytänteitä olisi tarpeen levittää kansallisesti pilotin päätyttyä. Nykyisellä rahoituksella ei myöskään ole mahdollista jatkaa pilottia ensi vuonna eikä toteuttaa sitä ruotsinkielisissä kouluissa.

Lukuliikkeen toiminnan keskiössä vuonna 2021 on Kansallisen lukutaitostrategian laatiminen vuoteen 2040. Tavoitteena on jatkuva oppiminen, siten että monilukutaito avataan konkreettisesti osaksi eri ikäisten ihmisten koulutusta, perusopetuksen ja toisen asteen oppiaineiden, tieteen ja oppialojen oppimista sekä vahvempaa kirjoittamisen tukemista yhdessä lukutaidon kehittämisen kanssa. Työ vaatii eri lukutaitoasiantuntijoiden, perheiden, lasten ja nuorten kuulemista, uusimpien tutkimustulosten ja toimenpiteiden kirjaamista sekä muiden Lukuliikkeen toimintojen yhdistämistä strategiatyöhön (Lukeva kunta -

verkostojen työ, Lukuliike koulussa-pilottien työ, Varhaiskasvatuksen lukutaitokoordinaattoreiden työ, Uudet lukutaidot -hankkeen tulokset jne.). Erityisesti Kansallisen lukutaitostrategiaan kirjattavien toimenpiteiden toteutumiseksi lukutaitotyötä tulee johtaa niin valtakunnallisella kuin alueellisella ohjauksella ja tuella yhteistyötä tukevissa verkostoissa.

Keväällä aloitettava kenttätyö ja strategian kokoaminen vaatii keskeisten lukutaitotoimijoiden, kuten valtakunnallisen kirjastotoimen (ERTE, Alueelliset kehittämiskirjastot, monikielinen kirjasto), aluehallintovirastojen, yliopistojen, toisen asteen toimijoiden, kolmannen sektorin toimijoiden ym. kuulemista ja lukutaitotyön kartoittamista ja paikallisia toimia. Syksyllä 2020 jaetut valtionavustukset (Lukeva kunta -verkosto ja Nuorten ja aikuisten lukutaito) tulisi myös synergiaedun saavuttamiseksi kytkeä osaksi strategian valmistelua niin, että avustettavista hankkeista voitaisi poimia keskeisiä tuloksia ja oivalluksia. Tähän tarvitaan henkilöstöresursseja.

Lukuliikkeen nykyisen assistentin työ on sisältänyt Lukuliikkeen viestintää, aikuisten ja nuorten lukutaitoa edistävän valtionavustusten esittelyä sekä sidosryhmäyhteistyötä. Lukuliike tapaa säännöllisesti lukutaitoalan keskeisiä toimijoita ja verkostoi valtakunnallisia toimijoita yhteen niin valtakunnan tasolla kuin aluetasolla. Lukuliike on tiiviisti yhteydessä esimerkiksi verkkosivujen, sosiaalisen median ja uutiskirjeen avulla seuraajiin, joita ovat suurimmaksi osaksi opettajat ja huoltajat. Uutiskirjeen tilaajia on noin 1 600. Lukuliikkeen kotisivuilla vierailee noin 400 henkeä viikossa. Kotisivujen sisältöä tuotetaan aktiivisesti. Lukutaitokäytänteiden levittäminen toimijalähtöisesti Lukuliike-sivuston kautta Lukeva koulu -sivuston tapaan on tavoitteemme, mikäli työlle riittää tekijöitä. Sidosryhmäyhteistyö ja viestintä vaatii Lukuliikkeeltä henkilöresursseja.

Lukutaitofoorumin suuntaviivojen toimeenpanoon myönnetty rahoitus loppuu 31.12.2020. Tämän jälkeen Lukuliikkeen toiminnan jatkamiseen myönnetty rahoitus on pääosin valtionavustuksina jaettavaa tai jaettua rahoitusta. Huolta herättää se, että nyt rahoitetut useat hankkeet jäävät ilman kansallista koordinaatiota ja ohjausta. Lukeva kunta -verkostojen koordinointi, kirjasto-kouluyhteistyömallin toimeenpano ja vaikuttavuuden mittaaminen, suunnitelmallinen lukutaitotyön paikallinen kehittämisen tukeminen sekä lasten ja nuorten luku- ja kirjoitustaidon edistäminen uuden lukutaitotyön arviointityökalun avulla vaatii henkilötyövuosia.

Uudet lukutaidot -kehittämisohjelma

Osana Oikeus oppia -ohjelmaa Opetushallitus toteuttaa Kansallisen audiovisuaalisen instituutin (Kavi) kanssa Uudet lukutaidot -kehittämisohjelmaan kuuluvan osaohjelman, jossa laaditaan tietoja viestintäteknologisen osaamisen (TVT) kuvauksia varhaiskasvatukseen sekä esi- ja perusopetukseen. Ohjelman tavoitteena on tukea opetussuunnitelman toteuttamista laatimalla tukimateriaalia TVT-osaamisen, medialukutaidon ja ohjelmointiosaamisen opetukseen ja toimintaan varhaiskasvatuksessa. Osana Uudet lukutaidot -kehittämisohjelman toimeenpanoa ja jalkauttamista on tärkeää tutoropettajatoiminnan rahoituksen jatkaminen sekä keväällä 2020 poikkeusolojen aikana saavutetun hyvän teknologian opetuskäytön kehityssuunnan vahvistamisen jatkaminen. Lukuliike on tehnyt yhteistyötä vuonna 2020 alkaneen Uudet lukutaidot -kehittämisohjelman kanssa.

Kirjastopalveluiden kehittäminen

Lukutaidon monipuolistamisen tueksi tarvitaan varhaiskasvatuksessa ja kouluissa toimivat kirjastopalvelut. Koulujen kirjastotoiminta on mainittu myös perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2014). Koulussa on enää harvoin omia koulukirjastoja, jolloin yhteistyö yleisten kirjastojen kanssa on varmistettava nykyistä paremmin. Esimerkiksi PIRLS 2016 -tutkimuksen mukaan 30 %:ssa tutkimukseen osallistuneista alakouluista ei ollut lainkaan omaa kirjastoa. Vaikka kouluista järjestetään kirjastovierailuja, on tärkeää, että luettavaa on saatavilla myös ilman erillisen retken järjestämistä jokaisen oppiaineen tunneilla kielitietoisuuden (tiedonalakohtainen kieli) ja monilukutaidon kehittymiseksi.

Yleisten kirjastojen kanssa tulisi luoda nykyistä vahvempia malleja, joilla varmistaa kirjojen saatavuuden kouluissa joustavasti esimerkiksi niin, että kouluissa on kirjaston etäpiste ja lainausmahdollisuus tai kiertävät lukupaketit, jotka on saatavilla koko kuntaverkoston alueella. Suomen Kulttuurirahaston tuella toteutetun Lukuklaani-hankkeen tutkimuksen mukaan noin kolmasosalla opettajista on käytössään luokkakirjasto, ja koulun kirjastojen puutteet nousevat vastauksissa esiin (vastaajia noin 800). Opettajat pitävät kaikkein tärkeimpänä opetuksessaan luettavien teosten ja tehtäväaineistojen helppoa saatavuutta. Toiseksi tärkeintä on tieto sopivista kirjoista. Tämä korostaa kirjastopalveluiden toimivuuden merkitystä kirjallisuuskasvatuksessa. Neljäsluokkalaisten kansainvälisessä lasten lukutaitotutkimuksessa (PIRLS 2016) havaittiin myönteinen yhteys koulukirjastojen ja osaamisen välillä, mutta hyviä tuloksia saatiin myös kouluissa, joilla oli toimivat yhteydet yleisiin kirjastoihin.

Lukuliike jatkaa toimivaa yhteistyötä Suomen kirjastoseuran, kustantajien, yleisten kirjastojen ja valtakunnallisen ja alueellisten kehittämiskirjastojen kanssa kohti parempia valtakunnallisia kirjastopalveluita. Erityisesti digitaalisten palveluiden tarjonnan (e-kirjat, e-äänikirjat, e-sanomalehdet, e-aikakauslehdet, striimattava musiikki ja elokuvat) parantamiseksi työskennellään yhdessä.

Teema 3: Lasten ja nuorten harrastustoiminnan sekä koulujen kerhotoiminnan tilanne, kehittäminen ja rahoitus

Hallituksen talousarvioesitykseen 2021 on kirjattu enintään 2 865 000 euroa valtionavustuksina jaettavaksi koululaisten kerhotoiminnan tukemiseen. Määräraha on riittämätön tasa-arvoisen, kuntien erot ja lasten paikalliset tarpeet huomioon ottavan kerhotoiminnan toteuttamiseen. Valtion talousarviomomentin summa on säilynyt samansuuruisena useiden vuosien ajan, mutta koulujen kerhotoimintaan on myönnetty lisämäärärahaa lisätalousarvioissa. Riittävä, alueellisen tasa-arvon turvaava kokonaissumma olisi Opetushallituksen pitkäaikaisen kokemuksen mukaan noin 7 000 000 euroa. Vuodelle 2021 myönnetty valtionavustusmääräraha ei ole hallitusohjelmassa lasten harrastustoimintaan asetettujen tavoitteiden mukainen. Opetushallituksen kunnille myöntämien valtionavustusten perusteella kouluissa toteutettu työ on osoittautunut kustannustehokkaaksi, ja sillä on saavutettu vähän harrastavia lapsia ja tuettu lasten hyvinvointia.

Koulujen kerhomäärärahoja tulee kohdentaa lapsia ja nuoria osallistamalla ja kuulemalla. On tärkeää verkostoida yhteen koulun sidosryhmiä: kirjastoja, urheiluseuroja, nuorisojärjestöjä, kunnan nuoriso- ja liikuntatoimien edustajia, taiteen perusopetusta, sanataidekouluja jne.

Syksyllä 2020 jaettiin Lukuliikkeen toimesta valtionavustuksina 300 000 euroa nuorten ja aikuisten lukutaitoa edistävään työhön (Lukuliikkeen kolmevuotinen siirtomääräraha 2019). Rahoitettujen hankkeiden joukossa oli useita nuorten harrastus- ja kerhotoimintaa edistäviä toimia. Rahoitetut hankkeet kattavat maantieteellisesti suuren osan Suomesta: ne toimivat muun muassa Uudenmaan, Lapin, Keski- ja Itä-Suomen alueilla. Hankkeet huomioivat suomen ja ruotsin kielten lisäksi myös saamelais- ja romanikielivähemmistöt. Rahoitetuissa hankkeissa tehdään töitä syrjäytymisen ehkäisemiseksi lukutaidon harjoittamisen kautta. Useissa hankkeissa yhteistyössä toimivat etsivä nuorisotyö, kunnallisen tason toimijat ja nuoriso-, koulutus- ja kulttuurialan ammattilaiset, jotka työskentelevät nuorten tavoittamiseksi ja harrastustoiminnan ylläpitämiseksi. Harrastustoiminta kattaa esimerkiksi erilaisia työpajamuotoja, kieli- ja kirjoituskerhoja, yhteistyötä urheiluseurojen ja sanataidekoulujen välillä ja pelaavien nuorten kanssa lukemista ja kirjoittamista. Valtionavustuksilla rahoitettiin myös aikuisten lukutaiton tukemista. Lisätietoa ja luettelo rahoitetuista hankkeista: https://lukuliike.fi/lukuliike-jakoi-325-000-euroa-valtionavustuksina-nuorten-ja-aikuisten-lukutaidon-edistamiseen/

Tiivistelmä

Teema 1: Eduskunta lisäsi vuoden 2020 talousarvioon n. 1,5 milj. euroa luku- ja kirjoitustaidon parantamiseen; miten resurssien lisäys on vaikuttanut ja miten toiminta ja hankkeet etenevät?

Lukuliike on jakanut valtionavustuksina yhteensä noin miljoonaa euroa Lukeva kunta -verkostoille (171 kuntaa) sekä nuorten ja aikuisten lukutaidon kehittämiseen tänä syksynä. Mukana Lukeva kunta -verkostossa on alueita, joissa lukutaitotutkimusten tulokset ovat olleet kansallisella tasolla heikoimpia, kuten Lapin alue ja Itä-Suomi. Lukeva kunta -verkostossa on mukana niin suomen- kuin ruotsinkielisiä kuntia. Jokaiselle verkostolle nimettävän lukuagenttien kanssa luodaan konkreettisia tavoitteita alueelliselle lukutaitotyölle, joka sidotaan myös kansalliseen lukutaitostrategiatyöhön. Verkostotyössä vahvistetaan kuntien yhteistyötä lukutaitoon yhdistyvien palveluiden osalta, kuten kirjastopalvelut, digi- ja mediapalvelut, varhaiskasvatus-, koulutus- ja perhepalvelut, nuorisopalvelut sekä hyvinvointipalvelut.

Nuorten ja aikuisten lukutaidon kehittämiseksi valtionavustuksia haettiin noin 2 miljoonaa euroa ja jaoimme tässä vaiheessa 300 000 euroa eli puolet Lukuliikkeen toiminnan jatkamiseen kohdennetusta rahoituksesta (600 000 euroa). Rahoituksesta loput on tavoitteena jakaa ensi keväänä, kun saamme palautetta nyt jaetuilta hankkeilta ja kansallisen lukutaitostrategiatyön tuloksista.

Lukuliike on toiminut tiiviisti yhteistyössä eri toimijoiden kanssa liittyen tähän lisämäärärahakokonaisuuden edistämiseen. Lukukeskuksen ja Lastenkirjainstituutin kanssa olemme pohtineet lasten digitaalisen lukemisen tukemista (Lukemon kehittäminen) sekä Lukukeskuksen virtuaalivierailujen

järjestämistä poikkeusaikana sekä monikielisten palveluiden tehostamista. Näitä olemme hyödyntäneet myös omassa toiminnassamme Lukuliike koulussa -pilottikoulujen kanssa. Yleisten kirjastojen tärkeä työ kirjastopalveluiden digitalisoimiseksi on tärkeä työ ja liitetään myös osaksi Lukeva kunta -verkostotyötä. Lisäksi on aloitettu Kansallisen lukutaitostrategian suunnittelutyö yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Ohjaus- ja työryhmät nimetään tämän vuoden aikana ja toiminta alkaa varsinaisesti tammikuussa Lukuliikkeen seurantaryhmän toiminnan päättyessä joulukuussa 2020. Strategiatyössä yhdistyvät Lukuliikkeen ja eri toimijoiden hankkeet siten, että hankkeet osallistetaan strategian laatimiseen tavoitteineen, sisältöineen ja toimenpide-ehdotuksineen. Jotta kansallinen lukutaitostrategia on mahdollista panna toimeen kansallisesti ja alueellisesti, toiminnan rahoitusta on syytä jatkaa seuraavina vuosina.

Teema 2: Toimintamenoihin varattujen resurssien riittävyys ensi vuoden talousarviossa?

Valtion talousarvioon kirjattu 1 000 000 euroa Lukuliikkeen toiminnan jatkamiseen tulee suunnata suuntaviivojen tarkentamiseen osana Kansallisen lukutaitostrategian toimeenpanoa ja Lukeva kunta -verkostojen kehittämistä ja laajentamista (Teema 1): lasten, nuorten ja aikuisten lukutaitoon, mutta myös Lukuliikkeen koordinaatio- ja lukutaitotyön kehittämistoimintaan yhdessä eri toimijoiden kanssa. Kansallinen lukutaitostrategia mahdollistaa tämänhetkisten lukutaidon tarpeiden kirjaamisen konkreettisella tasolla. Se sisältäisi ne toimenpiteet, joilla lukutaidon tasoa voidaan parantaa kansallisella ja paikallisella tasolla, kuten kirjastopalvelut, digipalvelut, medialukutaidon vahvistamiseen liittyvät palvelut sekä ammattilaisille suunnattava täydennyskoulutus. Tärkeää toimenpiteiden toteuttamisen resursoimisen lisäksi on sisällyttää resursseja mahdollisten valtionavustusten valmisteluun ja myöntämiseen ja viestintä- ja sidosryhmäyhteistyöhön.

Teemassa 1 mainittujen kehittämiskohteiden lisäksi Lukuliike koulussa-pilotointia tulisi jatkaa ensi keväänä seuraavasti: vuoden 2020 pilottikoulujen lukutaitotyön arviointi (Niilo Mäki instituutti), perusopetuksen lukutaitotyön arviointityökalun laajentaminen kaikkiin Suomen peruskouluihin, joka sisältäisi kyselyn perusteella kohdennetun täydennyskoulutuksen opetustoimen ja kirjastotoimen henkilöstölle.

Lisäksi seuraavia konkreettisia asioita olisi tärkeä edistää ensi ja seuraavina vuosina:

- monilukutaito ja mediataito-käsitteet avataan konkreettisesti osaksi eri ikäisten koulutusta (osin Uudet lukutaidot -kehittämisohjelmassa) sekä vahvempaa luku- ja kirjoitustaidon huomioimista osana opettajakoulutusta ja varhaiskasvatuksen ja opetustoimen täydennyskoulutusta

- Uudet lukutaidot -kehittämisohjelman ja muiden Oikeus oppia -ohjelman (OKM) osaprosessien linkittämistä vahvemmin Lukuliikkeen eri ohjelmiin kansalaisten paremman lukutaidon ja erityisesti mediataitojen kehittämiseksi

- yhteistyötä eri toimijoiden kanssa jatketaan systemaattisesti siten, että lukutaidon rakenteita luodaan pitkäjänteisesti ja systemaattisesti kansallisella ja paikallisella tasolla (Lukeva kunta -verkoston laajentaminen, Lukuliikkeen edistämistoimien jatkaminen varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa sekä toisella asteella ja aikuiskoulutuksessa)

- Kansalliseen lukutaitostrategiaan kirjatut toimenpiteet voidaan viedä kansalaisten arjen toimintaan, eri ikäisten koulutukseen ja harrastustoiminnan tasolle

- kansalaisille suunnattuja kirjastopalveluita tulisi tehostaa: tarvitaan jatkuva rahoitus valtakunnallisen kirjastopalvelualustan rakentamiseksi, kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi sekä tasa-arvoinen pääsy monipuolisemman digitaalisen median palveluihin (e-kirjat, e-äänikirjat, e-sanomalehdet, e-aikakauslehdet, striimattava musiikki ja elokuvat)

- kouluille tarjottavien kirjastopalveluiden käytön tehostaminen ja suunnitelmallisuus: ammattilaisten täydennyskoulutuksen lisääminen, koulu-kirjasto-yhteistyön sujuvoittaminen, koulu-kirjasto-yhteistyömallin vakiinnuttaminen yhdessä valtakunnallisten kehittämiskirjastojen ja lukutaidon ammattilaisten kanssa

- valtakunnallinen lukudiplomi lapsille ja nuorille yhteistyössä Lastenkirjainstituutin ja Lukukeskuksen kanssa lukuharrastuksen lisäämiseksi (digitaalinen)

- luku- ja kirjoitustaidon, mediataitojen ja kielitietoisuuden kehittämiseen liittyvien sisältöjen lisääminen eri medioiden sisällöissä yhteistyössä Lukuliikkeen eri toimijoiden kanssa

Näiden toimien täytäntöönpanemiseksi on tärkeää kohdentaa rahoitusta asiantuntijatyöhön Opetushallituksessa työn koordinoimiseksi pitkäjänteisesti.

Teema 3: Lasten ja nuorten harrastustoiminnan sekä koulujen kerhotoiminnan tilanne, kehittäminen ja rahoitus

Koulujen kerhomäärärahojen käytössä sekä harrastustoimintaan suunnattavien resurssien käytössä lasten ja nuorten kuulemisella on tärkeä rooli, kuin myös sidosryhmäyhteistyöllä. Lisäksi lasten ja nuorten tasavertainen mahdollisuus osallistumiseen tulee olla paikasta riippumatta mahdollista kaikille.

Opetushallituksen kunnille myöntämien valtionavustusten perusteella kouluissa toteutettu työ on osoittautunut kustannustehokkaaksi, ja sillä on saavutettu vähän harrastavia lapsia ja tuettu lasten hyvinvointia. Myös nuorten ja aikuisten lukutaitoa edistävään työhön myönnettyjen valtionavustusten joukossa oli useita nuorten harrastus- ja kerhotoimintaa edistäviä toimia. Sekä nuorten harrastustoiminnassa että koulujen kerhotoiminnassa on tärkeä mahdollistaa myös lukemisen ja kirjoittamisen harrastaminen sekä sanataide yhteistyössä esim. taiteen perusopetuksen kanssa.

Johtaja	Anni Miettunen
Hankekoordinaattori	Pia Lumme

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Opetushallituksen asianhallintajärjestelmässä.